

in
memoriam

BERICHTEN

2012

In memoriam Pierre Bourdieu (1930 – 2002)

Bert van Oers

Op 23 Januari 2002 is in Parijs Pierre Bourdieu overleden. Hij was sinds 1982 hoogleraar sociologie aan het prestigieuze Collège de France en auteur van vele boeken en artikelen die over de gehele wereld opzien gebaard hebben, opschudding veroorzaakt hebben, mensen geëngageerd hebben. Hij is vooral bekend geworden om zijn vasthoudende pogingen om machtsverhoudingen te analyseren in allerlei instituties (of sociale praktijken), en de uitkomsten van dit onderzoek vooral ter beschikking te stellen aan diegenen die slachtoffer van machtsverhoudingen dreigen te worden. Sociale praktijken, zoals onderwijs, het rechtssysteem en de media, beschouwde hij als *arenas* ('champs') waarin individuen of instellingen in competitie zijn met elkaar om zoveel mogelijk kapitaal te verzamelen. Of het nu over kennis gaat, recht, nieuws of goederen, altijd is er sprake van zo'n strijd om dit kapitaal. Kapitaal dat inzet is voor de reproductie van het systeem en voor het behoud van een zo sterk mogelijke positie daarin.

De hulpmiddelen die een individu gebruikt in het streven naar kapitaal, zijn vaak van een symbolische orde (kennis, vaardigheden, status, macht) en kunnen ook gemakkelijk leiden tot overheersing van het ene individu over het andere. Wanneer zo'n overheersing gebaseerd is op machtsuitoefening, spreekt Bourdieu van *symbolisch geweld*. We zien dat in het onderwijs in allerlei situaties waarin experts op grond van hun status of discipline de dienst uitmaken, zoals in het pleidooi voor uniforme psychometrisch gestandaardiseerde toetsen, of uniforme wetenschappelijk onderbouwde curricula. Vrijwel alle instituties worden gekenmerkt door vormen van symbolisch geweld. In de jaren '60 en '70 heeft Bourdieu in zijn boeken samen met Passeron (o.a. *Reproduction in Education*, Sage, 1990) blootgelegd dat onderwijs maatschappelijke ongelijkheid tussen leerlingen reproduceert.

Ook in Nederland heeft Bourdieu in die discussie in die tijd een belangrijke rol gespeeld, maar met het wegebben van die discussie in de jaren '80 en '90 is Bourdieu hier een beetje vergeten, buiten een kleine kring van intellectuelen. In Frankrijk is dat echter niet gebeurd. Daar heeft Bourdieu tot aan zijn dood gestreden voor de zwakkeren in de samenleving die altijd het slachtoffer van allerlei soorten symbolisch geweld dreigen te worden.

Bourdieu's engagement was onblusbaar en dat heeft hem in academische kringen ook tot controversieel figuur gemaakt. In de onderwijswereld in Nederland leeft zijn werk nog vooral voort in de verwijzingen naar het *cultureel kapitaal* dat leerlingen uit hun eigen sociale klasse meebrengen. Echter, een eenvoudige verwijzing naar al dan niet beschikbare culturele competenties doet Bourdieu's werkelijke inspiratie onrecht. Immers, leerlingen volproppen met kennis en vaardigheden met het oogmerk het culturele kapitaal eerlijk te verdelen, maakt nog geen einde aan de structurele ongelijkheden en het symbolische geweld.

Onderwijs dat de moed heeft dit symbolisch geweld te onderkennen, dient op zoek te gaan naar nieuwe omgangsvormen tussen leerkrachten, leerlingen, begeleiders en ouders, waarin wederzijds respect en overleg een hoofdrol spelen. Waar het op aan komt, is dat we "de democratie terugveroveren op de technocraten", heeft Bourdieu ooit gezegd. Het lijkt nog steeds een vruchtbare gedachte, maar nog wel één vol voetangels en klemmen. De uitwerking daarvan zullen we echter vanaf nu zonder Bourdieu moeten doen, want we kunnen hem niet meer om zijn scherpzinnige (en soms opruiende) analyses vragen.